

Societat, escoles i famílies: tots canviem. El paper de la família i el paper de l'escola. Noves necessitats educatives i socials

DOI: 10.2436/20.3007.01.73

Carme Thió de Pol^a

^a Psicòloga. Especialitzada en educació infantil, orientació familiar, assessorament i formació del professorat. carme.thio@gmail.com.

Resum

La família, el primer espai educatiu i el més important, ha patit nombrosos canvis igual que la societat en general. Aquests canvis demanen que es qüestioni constantment sobre la funció de l'escola i el paper dels pares en el procés educatiu dels fills, sobretot en els primers anys, una tasca que comporta moltes dificultats. D'aquí que moltes escoles proposin serveis d'acompanyament a les famílies i abandonin actituds directives o substitutives. Tanmateix, es fan propostes d'actuació des de la societat per establir ponts de diàleg i d'intercanvi entre els diferents col·lectius (administració, famílies, escola, mitjans de comunicació, etc.) a fi de generar una actitud de coresponsabilitat, de confiança i d'enriquiment recíproc partint de la realitat dels infants. Aquesta orientació familiar es basa en la creació de «grups de pares de reflexió compartida», els quals segueixen una dinàmica fonamentada en l'escolta i el respecte, en l'acceptació i la valoració de l'altre, en l'ajuda mútua, sense judicis de valor o actituds de culpabilització.

Paraules clau

Família, canvis socials, criteris educatius, acompanyament, orientació familiar, grups de pares de reflexió compartida.

La família com a espai educatiu

La família és el primer espai educatiu i el més important. És des d'on millor es pot donar el suport essencial i bàsic que tota persona necessita. Germans, avis, etc., i, especialment, els pares són els principals agents educatius i els que ens donen el suport emocional i afectiu necessari per tenir ganes de viure i d'aprendre. Els integrants de la família són el model que ens orienta a la vida. Tal com està organitzada la societat, si no tenim la protecció de la família és difícil sobreviure.

D'un temps ençà hi ha hagut una presa de consciència notable sobre la transcendència que té la qualitat de vida dels primers anys, no només pel que fa referència a la salut, sinó també per a la formació i el desenvolupament de les capacitats, l'adquisició d'actituds i de valors i la construcció de la personalitat dels infants. Però aquesta presa de consciència ha vingut acompanyada de grans canvis socials, entre els quals, d'una informació cada vegada més inabastable, cosa que ha fomentat la coexistència i la implementació de teories i de criteris educatius fortament contraposats. Ara ens trobem, fins i tot dins d'una mateixa família, criteris educatius diferents. La

coexistència de criteris educatius dispersos sovint produeix confusió i desconcert i contribueix a una certa inseguretat i desorientació sobre el fet educatiu.

Mai hi havia hagut pares i mestres tan informats, però mai com ara hi havia hagut tanta confusió i desconcert. Cada vegada hi ha més pares que es pregunten: «fer això està bé?...» i sembla que cada vegada es vagi desconfiant més de la pròpia capacitat d'observació i d'anàlisi per poder determinar l'adequació o no de les maneres de fer i de les propostes educatives.

Canvis socials i canvis en les famílies

Certament, han canviat les famílies i la societat en general. Canvis en els àmbits laboral, cultural, polític, de creences, tècnic, demogràfic, de procedència de la població, en el rol de l'home i la dona, en les comunicacions, etc., que fan que la vida dels infants i les seves famílies no s'assembla gaire a la d'uns quants anys enrere. Canvis que han fet variar les relacions entre les persones i han fet sorgir noves necessitats educatives. No és el mateix començar l'escola als sis anys, quan ja s'ha fet tot un procés d'aprenentatges bàsics i de socialització a casa, que als tres anys o als quatre mesos, quan l'infant no sap ni qui és ell mateix i ha de construir encara la seva personalitat i afirmar-se com a persona, en part, fora de l'àmbit familiar.

La diversitat de creences, cultures i criteris educatius fa més complexa la funció educativa de pares i mares. Per començar, han de pactar quina serà la seva funció a casa i han d'anar decidint sobre la marxa com volen educar els fills, a diferència de fa uns quants anys, en què els rols eren clars i les normes eren compartides per la majoria. Els pares es limitaven a transmetre els valors que havien rebut dels seus pares. Aquesta societat tan diversa i canviant posa en crisi la família i també l'escola i requereix canvis en els plantejaments educatius i recursos que donin estabilitat a les famílies. Calen espais i possibilitats de reflexió compartida per aconseguir la competència i un mínim de seguretat per exercir de pares. Calen activitats de formació que fugin de la recepta i del model únic, i es dediquin a l'observació i a la reflexió, que es basin en l'anàlisi de la seva realitat i dels diferents criteris educatius. Cal acompanyar els pares perquè elaborin els seus propis recursos per entendre, avaluar i prendre decisions respecte als fills i la manera de relacionar-s'hi.

Les receptes no serveixen. No poden ser adequades quan hi ha tanta diversitat, quan les circumstàncies fan que les persones siguin tan diferents. No es poden tractar igual persones diferents. A més, les receptes, en no promoure la reflexió i l'anàlisi, afavoreixen relacions de dependència. I el que cal, sobretot, és ajudar a la maduració de les persones, pares i mares, perquè puguin afrontar i viure feliçment els reptes que se'ls presentin.

Els canvis s'estan produint amb tanta rapidesa que pràcticament no hi ha temps per adaptar-s'hi. Veiem com els avenços tecnològics incideixen fortament en les maneres de viure, de relacionar-se i de comunicar-se, sense deixar gaires oportunitats per adonar-nos de fins a quin punt estan influint en el procés de formació de les criatures; avenços que ens col·loquen davant situacions noves que plantegen reptes educatius nous, aspectes nous que cal tenir en compte a l'hora d'educar.

Si la vida de les famílies ha canviat i canvia, potser la vida dels infants encara ha canviat més. Com a conseqüència, els punts de referència que es tenien sobre els rols patern i matern ja no serveixen, com segurament tampoc serveixen els que es tenien sobre el rol de mestre. Per altra banda, els canvis demanen qüestionar-se constantment sobre la funció de l'escola i el paper dels pares en el procés educatiu dels fills.

Canvis en les famílies. Dificultats

1. Canvi en l'estructura familiar: diferents tipus de famílies, canvis en els rols «tradicionals» dels pares i de les mares, pocs fills (menor oportunitat d'aprenentatges de socialització), estructures culturalment diverses, pèrdua de punts de referència, inestabilitat emocional, desequilibris, etc. Escassetat de models i de referents. Inseguretat, desorientació, ansietat.

2. Immigració, aïllament, solitud: dificultats de socialització, manca d'experiència i desconeixement de com és un infant, del que és «normal», etc. (cada vegada hi ha més pares que el seu fill és el primer nadó que veuen). Diversitat de cultures i llengües: dificultats d'integració, racisme, marginació, etc.

3. Precarietat i pressió laboral, treball de la dona: dificultats perquè les famílies s'organitzin per poder atendre els fills (horaris difícils de compatibilitzar amb la cura dels fills; menys avis o altres membres de la família extensa que no treballin o que visquin a prop dels néts, per donar-los un cop de mà). Tracte discriminatori i pressió sobre la dona treballadora, es qüestionen els horaris de la dona i de l'home. Aparició de problemes nous dins de la família per canvis de rols, sentiments de culpa, especialment de la dona, etc. La dinàmica econòmica i laboral (distàncies, horaris, etc.) té poc en compte les necessitats dels infants, etc.

4. Escolarització primerenca (de 0 a 3 anys), sentiments de culpa per no poder estar més amb els fills, conductes compensatòries inadequades, sobreprotecció i estrès. Rivalitat amb els mestres (emocional i de competència): problemes d'autoritat, gelosies i delegació de responsabilitats educatives.

5. Pressió sobre els fills i pares (els «pocs» fills han de cobrir «totes» les expectatives dels pares): nombre excessiu d'activitats extraescolars, notes escolars, *activitis*, poc temps per jugar, imaginar, experimentar i per «no fer res». Pressió als pares derivada de l'escola: els pares fan de mestres (i els mestres fan de pares?), inseguretat com a pares, manca d'autoestima.

6. Societat del consum, la immediatesa, la competitivitat: poca contenció, por que els fills no tinguin el mateix que tothom ni siguin «tots iguals», potenciació de la rivalitat, de l'enveja, de la insolidaritat, etc. Malgrat l'enorme disponibilitat de productes, es dona poc espai als infants: pocs recursos qualificats i una oferta poc orientada a les seves necessitats. També una desorientació sobre valors: desresponsabilització i exigència d'aprenentatges reglats institucionals, pressió sobre l'escola.

Dificultat d'enfrontar-se a la frustració: sobreprotecció als fills, actituds i conductes compensatòries, manca d'autoritat, etc. Intolerància a la frustració, al dolor.

Confusió entre democràcia i manca d'autoritat (identificació d'autoritat amb autoritarisme): problemes amb l'autoritat dels mateixos pares (vivència negativa de

l'exercici de l'autoritat, dificultats per posar i acceptar límits, desubicació i desorientació dels infants, que acaben creient que el seu criteri val igual que el dels adults.

7. Societat de la informació i dels avenços tecnològics: l'excés d'informació i la velocitat amb què canvien les coses, juntament amb la manca de temps per poder pensar, reflexionar, provar, equivocar-se, etc., provoquen inseguretat i ansietat. Sensació de no donar l'abast, de no tenir temps per reflexionar ni per «pair», d'incertesa, d'impotència per haver d'anar a contracorrent dels valors difosos en mitjans informatius, desorientació sobre criteris educatius per excés d'informació no contrastada, etc. Sovint s'oblida que la informació no equival a l'educació.

8. Manca de temps o vivència negativa del temps disponible: insatisfacció, cansament, ansietat, nerviosisme, estrès, alteració de l'estat d'ànim i de les relacions, poca paciència, es juga poc, no es gaudeix de la llar, etc. Una societat que no disposa de temps no té temps per relacionar-se, per poder estar malalta, per aprendre a menjar, etc. Els infants han de créixer de pressa, han donar poca feina i han d'adaptar-se a les situacions i als temps dels adults. Semblaria que cada cop més són els fills els que s'han d'adaptar a la vida dels adults i no a la inversa.

9. Societat de l'especialització: malgrat la no excessiva confiança en els serveis i els professionals (escola, pediatres, etc.), pares i mares els reclamen resultats (que l'escola ensenyi, que el metge decideixi, etc.). Els procediments (com i quan s'aprèn) o les necessitats pròpies de l'infant (relacionals, afectives, etc.) no es tenen gaire en compte. A la desconfiança i a l'exigència, s'hi suma la tendència a delegar funcions als serveis, sobretot pel que fa a les competències educatives (valors, actituds, hàbits, salut, etc.), s'estableixen dinàmiques de rivalitat i de control en comptes d'una actitud de coresponsabilitat i confiança mútues. L'especialització pot portar a una parcialitat que faci perdre de vista la persona.

10. Societat dels serveis substitutius. La televisió fa de cangur de les criatures, els *Happy Parks* ens les «cuiden», oferta de recursos de consum que no requereixen cap esforç (tauletes tàctils, mòbils, Internet, entreteniments electrònics) que s'ocupen dels infants i ocupen el temps i els espais on abans hi havia persones que els acompanyaven en el seu procés de creixença, maduració i socialització.

Tots plegats hem de readaptar-nos a la realitat que ens toca viure. I, en aquests moments, ens cal crear una nova cultura educativa, una nova manera de relacionar-nos i d'exercir el rol educatiu que ens correspon com a mestres o com a pares i mares. De totes maneres, malgrat la confusió i la incertesa hi ha una cosa clara: la necessitat que les criatures esdevinguin persones competents, responsables, tolerants, amb criteri propi, capaces d'adaptar-se als canvis i d'afrontar reptes nous. Cal entomar els canvis, estar-ne al dia, aprendre a treure'n partit, per poder educar les criatures de manera que sàpiguen adaptar-se al seu temps i servir-se del avenços per gaudir i ser protagonistes de la seva vida.

Serveis d'acompanyament a les famílies

L'escola per a criatures de zero a tres anys. L'escola per als més petits ha estat una gran ajuda per a les famílies. En tenir cura dels infants, ha permès, en primer lloc, que

les mares puguin treballar fora de casa amb la confiança que els seus fills estan ben atesos.

D'una banda, el pas per la llar d'infants o l'escola bressol ha fet que molts pares hagin començat a valorar l'educació dels més petits, el joc i les activitats quotidianes, i que hi hagin trobat suport i orientació en la seva tasca de pares i, de l'altra, els ha permès conèixer altres pares i altres maneres de fer. S'han començat a adonar de la necessitat de formar-se juntament amb altres pares i mares i d'integrar grups i comunitats educatives.

Moltes escoles han començat a replantejar-se les relacions amb les famílies des de l'acompanyament i han abandonat actituds directives o substitutives. Acompanyament a les famílies des de l'escola per tal de:

- Incrementar-ne els sentiments de competència i de seguretat.
- Reforçar-ne el paper educador. Fugir dels consells i escoltar allò que els preocupa, com ara assumir un paper orientador i de formació.
- Propiciar grups de pares, xerrades, tertúlies, lectures, etc.
- Aportar-los serenitat.
- Reforçar el vincle pares-fills.
- Fer de coixí o de pont, espais amb els pares i per als pares.
- Aportar serveis als pares: cangurs.
- Propiciar grups de pares i fills (alternatives a activitats extraescolars).
- Ajudar a crear xarxes d'assistència mútua.
- Acceptar els diferents models i les estructures familiars.
- Tranquil·litzar i acompanyar els pares, sense jutjar-los, perquè puguin sentir-se bé amb allò que fan.
- Implicar els pares en el projecte educatiu de les escoles.
- Buscar mitjans de transmissió de la tasca educativa es fa a l'escola (vídeo, revista, trobades).
- També des dels ajuntaments i les organitzacions professionals s'han endegat experiències en el mateix sentit de l'acompanyament.

Propostes d'actuació des de la societat

Són necessàries per establir ponts de diàleg i d'intercanvi entre els diferents col·lectius (administració, famílies, escola, mitjans de comunicació, etc.) per tal d'aproximar-nos a la realitat dels infants i generar una actitud de coresponsabilitat, de confiança i d'enriquiment recíproc. En podem destacar les següents:

- Participar en el debat de conciliació treball-fills.
- Flexibilitzar els horaris laborals i escolars.
- Millorar les polítiques socials de suport a les famílies i als infants, actualment, tan insuficients.
- Incidir en la cultura col·lectiva respecte de les necessitats dels infants i la seva educació (fer sentir la nostra veu).
- Incidir perquè les propostes que regulen l'educació dels infants siguin educatives en si mateixes.

- Formar-nos un criteri per poder orientar les famílies davant d'alguns invents que poden dificultar l'aprenentatge de la maternitat/paternitat i, per tant, crear més inseguretat i sentiment d'incapacitat dels que ja tenen molts pares (per exemple, *Why Cry*, que indica per què plora el nadó).
- Promoure agents de dinamització sociofamiliar dins de la mateixa comunitat educativa per tal de donar resposta a les necessitats dels infants, les famílies i l'escola (per exemple, sortides de cap de setmana per a famílies).

Suport entre les famílies per atendre els fills a la tarda, compartir els acompanyaments i les recollides, etc.).

Grups de pares de reflexió compartida

Les persones som éssers socials. Necessitem els altres per créixer, madurar i aprendre. En el passat, aquest procés es feia de manera natural, en el si de les famílies, que eren extenses i amb membres de totes les edats que convivien tots junts.

Actualment, la satisfacció d'aquesta necessitat no es produeix de manera natural; cal preocupar-se d'organitzar, d'assistir i de promoure les trobades de grups de pares, amb l'objectiu de reforçar-ne i d'augmentar-ne les competències educatives: capacitat d'observació, d'anàlisi, de reflexió i d'intervenció, per tal que adquireixin o recuperin la confiança en la competència per dur a terme la seva tasca de pares i mares.

Aquest objectiu general implica, d'una banda, proporcionar-los coneixements bàsics sobre el procés evolutiu i d'aprenentatge dels infants, per tal de poder entendre millor els seus fills. De l'altra, acompanyar-los en l'anàlisi i la reflexió sobre les seves relacions amb ells; sobre el paper que hi tenen les emocions, interferint-les o facilitant-les; sobre la coherència de les actituds amb els valors que es volen transmetre. També, aportar-los recursos i estratègies d'intervenció educatives, alternatives a les clàssiques, ja que moltes han quedat desfasades o inadequades tant pels canvis socials, com per la millora del coneixement psicològic i pedagògic dels darrers temps. Es tracta, fonamentalment, d'ajudar els pares a conèixer i a entendre cadascú millor els seus fills i a si mateixos per poder augmentar la qualitat de la relació amb els fills i adaptar millor la seva intervenció educativa a les necessitats de cada criatura.

Cal aconseguir una dinàmica de funcionament dels grups fonamentada en l'escolta i el respecte, en l'acceptació i la valoració de l'altre i en l'ajuda mútua, sense judicis de valor o actituds de culpabilització. Així, les persones que formen el grup van adquirint o modificant actituds en les seves relacions, augmenten les seves capacitats de comprensió i d'empatia i se senten més competents i capacitades, tant en el seu paper de pares i mares, com també en les seves relacions amb els altres (parella, companys, amics, etc.). Per altra banda i al mateix temps, van descobrint i experimentant els beneficis de compartir i d'establir lligams de col·laboració amb altres pares i mares i, per extensió, amb les persones de l'entorn educatiu dels seus fills.

Tractar els temes que interessin a cada grup i preocupar-se de la qualitat de la dinàmica de les relacions dins els grups és la millor garantia d'èxit. Per tal que les trobades es visquin no com un deure o una obligació sinó com una oportunitat per millorar el benestar i la qualitat de vida personal i familiar, cal que s'hi produeixin unes bones condicions: sentir-se ben tractat (respectat, escoltat, acceptat, ni jutjat ni culpats,

comprès, apreciat, etc.); veure que s'aborden els temes que els preocupen; analitzar els conflictes quotidians i reals: aportar elements de reflexió en lloc de receptes, perquè cadascú per si sol pugui prendre les seves pròpies decisions amb una comprensió i un coneixement millors. D'aquesta manera, cada membre del grup acaba esdevenint «un propagandista» fervent de l'activitat.

Convé que al final de cada trobada tothom se'n vagi amb la consciència d'haver après, d'haver «crescut», d'haver enfortit lligams afectius, i havent renovat ganes, il·lusió, confiança i tranquil·litat. Aquest tipus de sentiments donen la força que permet sortir-se'n millor i viure més feliçment l'esforç que suposen la paternitat o la maternitat. Avui en dia ja hi ha prou coneixement i experiència acumulats que permeten afirmar els beneficis i la necessitat d'atenció a les famílies (en què la formació i l'acompanyament de la tasca educativa de pares i mares hi tenen un significat rellevant).

Caldria promoure que la totalitat de famílies puguin rebre aquesta atenció des del moment que esperen un fill. Tots els que hem passat per aquesta experiència hem viscut les dificultats, els neguits, la coexistència de sentiments contradictoris i les inseguretats dels primers moments. Poder compartir-ho amb altres pares i mares que estan passant pel mateix procés i estar acompanyat de persones expertes, a més d'evitar depressions i malestars, ajuda a adaptar-se millor als canvis i a assumir abans i millor el nou rol. A ser pare i a ser mare se n'aprèn i, com en qualsevol aprenentatge, els primers passos són molt significatius i poden marcar tot el procés.

Orientació familiar

Entesa com l'acompanyament a pares i mares perquè puguin, d'una banda, fer front als conflictes i les dificultats que els planteja l'educació dels seus fills i la seva relació amb ells i, de l'altra, per apaivagar el sofriment que els provoca la seva tasca. Aquest acompanyament comporta:

- L'escolta per poder situar la problemàtica i detectar les causes de la conducta tant de les criatures com també dels pares i les mares.
- Analitzar, juntament amb pare i mare, el tipus de relació que s'ha establert entre ells i els seus fills i descobrir relacions de causa-efecte entre una manera determinada de fer i la conducta que provoca.
- Aportar elements de reflexió sobre determinades conductes molt esteses i habituals que ni són educatives ni ajuden a establir relacions satisfactòries, i que poden originar o agreujar els conflictes.
- Aportar possibles maneres de crear mesures substitutives o alternatives, estratègies i recursos.
- Explicar als pares aquells aspectes de la conducta que estan relacionats amb el procés evolutiu (etapes crítiques, aprenentatges, etc.).
- Veure les necessitats educatives dels seus fills.
- Analitzar les emocions dels uns i dels altres i ajudar a trobar recursos per a l'educació emocional tant dels fills com dels mateixos pares.

Atès que el bon funcionament de les famílies promou persones més sanes i felices, és clar que una de les millors inversions que pot fer una societat és destinar recursos a reforçar el paper transcendent de les famílies.

Bibliografia

Thió, C. (2013). *M'agrada la família que m'ha tocat viure*. Vic: EUMO.

— (2013). *Entre pares i fills*. Barcelona: Barcanova.